

ROMANAS PLEČKAITIS – FILOSOFAS IR FILOSOFIJOS ARCHEOLOGAS*

Alvydas Jokubaitis

Vilniaus universiteto

Filosofijos istorijos ir logikos katedros profesorius

Romanas Plečkaitis yra ryškiausias Lietuvos filosofijos istorikas. Jis ir Arūnas Sverdiolas parašė du reikšmingiausias sovietmečio filosofijos istorijos darbus. Sverdiolas sukūrė tai, kas po jo *Kultūros filosofijos Lietuvoje* pasirodymo pradėta vadinti lietuvių kultūros filosofija. Plečkaitis lietuvių filosofinę tradiciją pasendino nuo XIX iki XVI amžiaus. Jo dėka sovietmečiu pasijutome pranašesni už okupantą, kurio filosofinė tradicija prasidėjo tik XVIII a. pabaigoje.

Plečkaičio veikalas *Feodalizmo laikotarpio filosofija Lietuvoje* gali būti apibūdintas kaip vaikščiojimas lenkų filosofijos istoriko Władysława Tatarkiewicziaus pėdomis. Tatarkiewiczius buvo Dievo pašauktas filosofijos istorikas. Vilniuje praleidęs tik kelerius metus, jis parašė darbą *Materiały do dziejów nauczania filozofji na Litwie*. Tarpukario Lietuvoje šis veikalas nebuvo rimčiau pastebėtas. Paradoksalu, bet Plečkaitis scholastiką lietuviams sugražino agresyvaus sovietinio ateizmo laikais. Tatarkiewiczius rado 476 rankraštinius filosofinius tekstus. Plečkaitis jų skaičių padidino iki 600. Tatarkiewiczius kalbėjo apie Vilniaus scholastiką sakydamas,

kad Vilnius buvo filosofinė Abiejų Tautų Respublikos sostinė. Plečkaitis buvo griežtesnis Vilniaus filosofų nuopelnų vertintojas – teigė, kad scholastika negali būti nei vilnietiška, nei lietuviška, bet „visur reiškėsi maždaug vienodai“. Tai ne tik mokslinis teiginys, bet ir Plečkaičio asmenybės apibūdinimas – apie ką negalima kalbėti, apie tai reikia tylėti. Tatarkiewiczius leido sau neleistiną komplimentą Vilniaus filosofams. Plečkaitis su tuo negalėjo sutikti, nes tai nemoksliška, bet tikriausiai ir jam asmeniškai patiko šis gražus lenkų filosofijos istoriko gestas.

Dar prieš kelis dešimtmečius populiaru buvo sisteminės ir istorinės filosofijos perskyra. Plečkaitis nebejotinai skirtinas prie filosofijos istorikų. Jis dirbo kaip istorikas, o ne filosofas: sėdėjo archyvuose, ieškojo naujų dokumentų ir faktų, parašė ne vieną filosofijos istorijos veikalą. Profesorių domino praėjusių laikų filosofija, o ne dabarties filosofiniai ginčai, į kuriuos jis nesikišo savo tekstais. Sunku rasti veikalą, kuriame Plečkaitis būtų bandęs apmąstyti savo žmogiškojo gyvenimo rūpesčius. Tačiau nesinori sutikti su Antanu Maceina, kad posūkis filosofijos istorijon būtinai reiškia filosofavimo nuosmukį. Plečkaitis sąmoningai pasirinko filosofijos istoriko kelią. Jį domino praėjusių laikų filosofijos istorija, jos faktai, idėjos ir teoriniai argumentai. Jo

* Kalba, pasakyta 2013 m. rugsėjo 6 d. renginyje, skirtame prisiminti prof. R. Plečkaitį Filosofijos fakultete. Plačiau apie renginį rašyta „Problemų“ žurnalo 84 tome.

moksliniai darbai atsirado ne iš nuostabos, abejonės ar kančios. Jų šaltinis – istoriko smalsumas. Plečkaitis norėjo sugrąžinti užmirštus filosofų vardus ir idėjas. Nežinau, kiek žmonių perskaitė jo *Feodalizmo laikotarpio filosofiją Lietuvoje*, gal dešimt, o gal penkiasdešimt. Tai vienas iš tų darbų, kuris kelia pasididžiavimą savo tauta ir miestu net jo neskaičius. Užtenka pažvelgti į turinį ar „Scholastinės filosofijos Lietuvoje terminų žodyną“. Plečkaitis nuolatos sakydavo, kad filosofijos katedrų nariai nebūtinai yra filosofai. Tie, kurie nesugeba būti filosofais, gali dirbti filosofijos istorikais.

Nėra abejonės, kad bet kuris filosofijos istorikas svajoja būti filosofu. Pereidamas prie filosofinių problemų analizės, Plečkaitis jautėsi ne savo vaidmenyje. Tai gerai rodo jo darbas apie toleranciją. Tai *Tolerancijos įvadas*, primenantis jo *Logikos įvadą*, o ne drąsių filosofinių idėjų veikalas. Kartais susidaro įspūdis, kad Plečkaitis neišnaudojo savo stiprybių. Praeito amžiaus dešimtojo dešimtmečio pradžioje Filosofijos istorijos ir logikos katedroje vyko diskusija apie proto ir tikėjimo santykį. Mes, tuomet jauni aspirantai, greitai pasidalijome į visas įmanomas stovyklas: kažkas kalbėjo apie tikėjimo pranašumą, dauguma gynė proto pirmenybę arba ieškojo šių dviejų pradų sintezės. Pranešėjui pristatčius Etienne'o Gilsono požiūrį, grindžiamą tikėjimo ir proto taikaus sugyvenimo idėja, nustebino Plečkaičio reakcija. Jis pasakė, kad filosofija nepajėgi atmesti tikėjimo, o tikintieji būtinai nori įrodyti filosofijos tuštybę. Prisi-pažinsiu, ši netiesioginė Plečkaičio polemika su Gilsonu padarė daug didesnį įspūdį negu veikalas apie toleranciją. Vėliau daug kartų mačiau, kaip filosofai lengva ranka atmeta teologiją ir stoja į ateizmo pusę. Plečkaičio pasisakymas primindavo, kad klausimas daug

sudėtingesnis. Filosofinis protas per daug ribotas, kad galėtų paneigti Apreiškimą. Filosofai turi rimtai žiūrėti į teologiją. Panašiai kaip teologai turi gerbti filosofiją.

Friedrichas Nietzsche yra sakęs, kad žmogaus, tautos ir kultūros sveikatai vienodai reikia ir to, kas istoriška, ir to, kas neistoriška. Istorijos perteklius kenkia gyvenimui ir ypač – filosofijai. Vadinamoji istorijos liga gali sunaikinti savarankiško filosofavimo dvasią ir ją pakeisti kalbomis apie praėjusių laikų mąstytojus. Tai netinka Plečkaičiui apibūdinti. Jis mokėjo taip subtiliai įvesti į filosofijos istoriją, kad nedingdavo didžiausias jaunystės dienu pranašumas – sugebėjimas tikėti didžia idėja ir tuo, kad ją galima padaryti dar didesnę. Po Plečkaičio aspirantūros ir doktorantūros mes neprarasdavome filosofijos meilės, bet mėgindavome imtis neįprastų dalykų, kurių jis pats nesiimdavo. Jis filosofijos istoriją saugojo kaip tam tikrą profesinio tobulumo standartų kanoną, kurį turi įsisavinti kiekvienas į filosofų cechą ir bendruomenę ateinantis žmogus.

Prisimenu, kai dar sovietmečiu Profesoriaus paklausiau apie Vosylių Sezemaną, jis atsakė: „po lagerio Sezemanas buvo išgąsdintas ir nuvargintas žmogus“, ir po kiek laiko pridūrė: „bet net ir trumpiausi jo pasisakymai mums rodė prarastą kanoną“. Kažką panašaus turime pasakyti apie patį Plečkaitį. Tačiau jis nėra prarastas kanonas. Nemanau, kad Lietuvos filosofinė tradicija gyvena pačius geriausius laikus, kažką panašaus į „Vilniaus scholastiką“, tačiau be Plečkaičio mūsų padėtis būtų tikrai daug liūdnesnė. Sovietmečiu buvo ramiau, nes turime Plečkaitį. Posovietiniu laikotarpiu buvo ramiau, nes sovietmečiu turėjome Plečkaitį. Šiandien pakelta galva galime minėti jo 80-ąjį gimtadienį ir bandyti įrodyti, kad lietuvių filosofinė tradicija dar gyva ir turi ateitį.